

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 20.051.210 Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктору політичних наук, професору,
професору кафедри політичних наук
Климончуку Василю Йосифовичу

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора політичних наук, професора, декана факультету міжнародних
економічних відносин Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»

Палінчака Миколи Михайловича

на дисертаційну роботу Мельничука Івана Васильовича на тему: «Політико-
правові засади державно-релігійних відносин в сучасній Україні»,
подану до захисту у спеціалізовану вчену раду Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника на здобуття наукового ступеня
доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 052 Політологія

1. Обґрунтування актуальності теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, темами

Сучасний стан суспільно-політичного розвитку України характеризується глибокими трансформаціями у сфері державно-релігійних відносин, що зумовлені процесами демократизації, європейської інтеграції, формування громадянського суспільства та викликами, пов'язаними з Війною за Незалежність України. Релігійна сфера дедалі більше виступає важливим чинником суспільної консолідації, національної ідентичності, забезпечення духовної стійкості населення та підтримки державотворчих процесів. Водночас посилення міжконфесійної конкуренції, політизація релігійного середовища, зовнішні інформаційні та ідеологічні впливи

актуалізують потребу комплексного наукового аналізу політико-правових засад державно-релігійних відносин в Україні.

За цих умов особливого значення набуває дослідження механізмів реалізації державної політики у сфері взаємодії держави і релігійних організацій, удосконалення нормативно-правового забезпечення свободи совісті та віросповідання, а також формування ефективної моделі міжконфесійного діалогу, здатної зміцнювати суспільну єдність і забезпечувати національну безпеку.

Дисертація Мельничука І. В. присвячена дослідженню політико-правових засад державно-релігійних відносин у сучасній Україні, що є надзвичайно актуальним науковим завданням в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій та воєнних викликів. Вибір теми обумовлений об'єктивними тенденціями розвитку української державності, зростаючою роллю релігійних інституцій у процесах консолідації суспільства, необхідністю вдосконалення державно-релігійної політики та недостатнім рівнем комплексного політологічного осмислення сучасної моделі державно-релігійних відносин.

Проблематика державно-релігійних відносин перебуває на перетині політичної науки, права, релігієзнавства, державного управління та соціології, що обумовлює її міждисциплінарний характер. Саме тому комплексне дослідження політико-правових механізмів взаємодії держави та релігійних організацій у межах єдиної концептуальної системи є важливим завданням сучасної української політичної науки. Автор своєчасно обрав цей науковий напрям, який, попри значну кількість окремих досліджень, потребує подальшого системного теоретичного узагальнення.

Особливої актуальності набуває дослідження сучасної моделі державно-релігійних відносин як важливого інструменту забезпечення свободи совісті, міжконфесійної стабільності, розвитку морального суспільства та зміцнення національної єдності. Концептуальні положення, запропоновані в дисертації, сприяють формуванню сучасного бачення

державної політики щодо релігії і Церкви, визначенню оптимальних механізмів правового регулювання державно-релігійних та міжконфесійних відносин, а також виробленню практичних рекомендацій щодо їх вдосконалення в умовах сучасних політичних викликів.

Дисертаційне дослідження виконане у Карпатському національному університеті імені Василя Стефаника. Тема дослідження відповідає актуальним напрямам науково-дослідної роботи кафедри політичних наук та університету («Трансформація сучасної політичної системи України: внутрішньополітичні виклики та зовнішні впливи», державний реєстраційний номер 0117U004396). Обраний об'єкт дослідження – державно-релігійні відносини в Україні як складова державної політики щодо релігії і Церкви та суспільно-політичних процесів органічно вписується у контекст демократичної трансформації держави та відповідає стратегічним завданням державної політики України у сфері державно-релігійної взаємодії, національної безпеки та суспільної консолідації.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна

Аналіз дисертаційного дослідження Мельничука І. В. засвідчує його належний теоретико-методологічний рівень, комплексний характер та внутрішню логічну цілісність. Автор демонструє високий рівень володіння сучасним політологічним інструментарієм, здатність до критичного осмислення наукових підходів, систематизації значного масиву теоретичних і нормативно-правових джерел та формулювання обґрунтованих наукових висновків. Важливою перевагою роботи є поєднання політичного, правового, релігієзнавчого та соціологічного підходів до аналізу державно-релігійних відносин, що забезпечило комплексне дослідження їх функціонування в сучасних умовах розвитку української державності.

Методологічну основу дисертації становить комплекс взаємодоповнюючих загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Використання системного підходу дало змогу розглядати державно-релігійні відносини як цілісний елемент політичної системи держави, а

застосування інституційного, нормативного, історико-правового, порівняльного, статистичного, контент-аналізу, SWOT-аналізу, івент-аналізу та біхевіоралістського підходу забезпечило всебічне вивчення механізмів формування і реалізації державної політики у сфері свободи совісті та віросповідання. Інформаційну базу дослідження складають Конституція України, закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», підзаконні нормативно-правові акти, міжнародно-правові документи, статистичні матеріали, результати соціологічних досліджень, праці українських і зарубіжних учених, що свідчить про належний рівень джерельного забезпечення дисертаційної роботи.

Наукова новизна дослідження є достатньо вагомою та характеризується такими положеннями.

Уперше:

- запропоновано концептуальну модель політологічного аналізу державно-релігійних відносин, яка інтегрує політичний, правовий та релігієзнавчий підходи й враховує особливості трансформації релігійного середовища України в умовах демократичного розвитку та війни за Незалежність України;

- здійснено комплексний аналіз сучасних міжрелігійних відносин, форми впливу на суспільно-політичну стабільність держави та способи об'єднання різних гілок православ'я;

- обґрунтовано напрями вдосконалення державної політики щодо релігії і Церкви на основі аналізу сучасних викликів, пов'язаних із забезпеченням свободи совісті, міжконфесійної взаємодії та національної стійкості.

Удосконалено:

понятійно-категоріальний апарат теорії державно-релігійних відносин, уточнено зміст цієї категорії як політико-правового феномену сучасної держави;

наукові підходи до аналізу нормативно-правового забезпечення державно-релігійних відносин шляхом виявлення прогалин і суперечностей між державним законодавством та практикою його реалізації;

методичні підходи до дослідження механізмів реалізації державної політики у сфері свободи совісті, діяльності релігійних організацій та забезпечення міжконфесійного діалогу в сучасних політичних умовах.

Набули подальшого розвитку:

теоретичні положення щодо сутності та змісту державної політики у сфері взаємовідносин держави і релігійних організацій;

наукові уявлення про роль релігійних організацій у політичних процесах, політичній соціалізації громадян та зміцненні суспільної консолідації;

дослідження особливостей функціонування релігійних організацій в умовах війни за Незалежність України, їхньої участі у благодійній діяльності, підтримці населення та забезпеченні національної стійкості;

підходи до аналізу міжконфесійної взаємодії, розвитку екуменічного руху та міжнародного виміру державно-релігійних відносин.

Достовірність результатів дисертаційного дослідження забезпечується чітким дотриманням принципів об'єктивності, системності та комплексності наукового аналізу, коректним застосуванням сучасного методологічного інструментарію, широкою джерельною базою, використанням нормативно-правових актів України, міжнародних документів, статистичних матеріалів і результатів соціологічних досліджень, а також логічною послідовністю викладу матеріалу та належною апробацією основних положень дисертації у фахових наукових публікаціях і доповідях на науково-практичних конференціях. Це дає підстави вважати отримані результати достатньо обґрунтованими, достовірними та такими, що мають теоретичну і практичну цінність для подальшого розвитку політичної науки та вдосконалення державної політики у сфері державно-релігійних відносин.

3. Оцінка змісту роботи та повноти викладу результатів дисертації в опублікованих працях

Дисертація є цілісним, завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному теоретичному та методологічному рівні. Структура роботи є логічною, послідовною і повністю відповідає поставленій меті та визначеним завданням дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження державно-релігійних відносин в Україні» автор здійснює ґрунтовний аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження, розкриває зміст понять «державно-релігійні відносини», «державно-церковні відносини» та «міжконфесійні відносини», визначає їх місце у системі політичної науки та обґрунтовує доцільність їх розгляду як політико-правових категорій. Значну увагу приділено аналізу стану наукової розробленості проблематики, систематизації вітчизняних і зарубіжних наукових підходів та характеристиці методологічного інструментарію дослідження. Заслуговує на позитивну оцінку комплексний аналіз концептуальних моделей державно-релігійних відносин, що дозволив авторові сформулювати власне теоретичне бачення досліджуваної проблеми та визначити її місце в сучасному політичному дискурсі.

Другий розділ «Державно-релігійні відносини в Україні: інституційні механізми і політичні процеси» присвячено дослідженню нормативно-правових засад функціонування державно-релігійних відносин, аналізу механізмів формування та реалізації державної політики у сфері свободи совісті й віросповідання, а також інституційних аспектів міжконфесійної взаємодії. Автор послідовно аналізує еволюцію законодавчого забезпечення державно-релігійних відносин, обґрунтовує необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правової бази, визначає особливості діяльності державних інституцій у сфері етнополітики та свободи совісті. Водночас значну увагу приділено аналізу сучасного стану державно-релігійних відносин, процесам інституційної трансформації православного середовища, ролі Православної Церкви України та

Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій у забезпеченні міжконфесійного діалогу, суспільної стабільності й консолідації українського суспільства.

Третій розділ «Релігійні організації як актори сучасних політичних процесів в Україні» є найбільш прикладним і присвячений комплексному аналізу участі релігійних організацій у політичному житті сучасної України. Автор досліджує роль церков у процесах політичної соціалізації, формуванні громадянської свідомості, національної ідентичності та ціннісних орієнтацій суспільства, розкриває особливості використання релігії як інструменту політичного впливу, а також визначає специфіку взаємодії релігійних інституцій із політичними акторами. Обґрунтовано висновок про те, що в сучасних умовах релігійні організації виступають важливими суб'єктами суспільно-політичних процесів, сприяють зміцненню національної стійкості, консолідації суспільства та забезпеченню духовної складової національної безпеки.

Загалом структура дисертації є логічною та збалансованою, а зміст кожного розділу послідовно розкриває авторську концепцію дослідження. Отримані результати характеризуються науковою обґрунтованістю, внутрішньою логічною узгодженістю та свідчать про високий рівень теоретичної підготовки здобувача. Теоретичні положення органічно поєднані з аналізом сучасної політичної практики, що забезпечує не лише наукову новизну дослідження, а й його практичну цінність для вдосконалення державної політики у сфері державно-релігійних відносин, розвитку міжконфесійного діалогу та зміцнення національної безпеки України.

За результатами дослідження здобувачем опубліковано 9 наукових публікацій, з яких 3 наукові статті у наукових фахових виданнях України, віднесених до категорії "Б", 6 публікацій – у збірниках матеріалів, статей і тез доповідей міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

4. Значення роботи для науки, практики та суспільства

Теоретичне значення дисертаційного дослідження Мельничука І.В. полягає у поглибленні наукових досліджень про політико-правову природу державно-релігійних відносин в Україні та розвитку сучасного наукового дискурсу щодо взаємодії держави і релігійних організацій в умовах демократичної трансформації та війни за Незалежність України. У дисертації комплексно обґрунтовано державно-релігійні відносини як самостійну політико-правову категорію, уточнено їх понятійно-категоріальний апарат, удосконалено теоретико-методологічні підходи до аналізу державної політики у сфері свободи совісті та міжконфесійної взаємодії.

Для наукової спільноти особливу цінність становлять запропонована концептуальна модель аналізу державно-релігійних відносин, систематизація сучасних міжрелігійних викликів, комплексний аналіз нормативно-правового забезпечення взаємодії держави й релігійних організацій, а також обґрунтування ролі релігійних інституцій у політичних процесах, формуванні національної ідентичності та забезпеченні суспільної стійкості. Отримані результати можуть стати теоретичним підґрунтям для подальших досліджень у галузі політичної науки, релігієзнавства, державного управління.

Практичне значення дисертаційної роботи визначається її прикладною спрямованістю. Запропоновані автором рекомендації щодо вдосконалення державної політики у сфері державно-релігійних відносин, гармонізації законодавства про свободу совісті та релігійні організації, розвитку міжконфесійного діалогу, зміцнення інституційної взаємодії між державою та релігійними організаціями можуть бути використані органами державної влади, органами місцевого самоврядування, профільними державними установами, релігійними організаціями, громадськими інституціями, а також у процесі підготовки нормативно-правових актів і реалізації державної політики у сфері свободи віросповідання.

Суспільне значення дослідження є особливо вагомим в умовах війни за Незалежність України, коли релігійний чинник набуває важливого значення для забезпечення суспільної консолідації, духовної стійкості та національної безпеки. Науково обґрунтовані висновки й практичні рекомендації автора сприятимуть зміцненню розвитку партнерських відносин між державою та релігійними організаціями, захисту свободи совісті, утвердженню демократичних цінностей та формуванню ефективної моделі державно-релігійної взаємодії, що відповідає сучасним викликам розвитку української державності.

5. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

За результатами ознайомлення з матеріалами дисертаційного дослідження фактів порушення академічної доброчесності не встановлено. Здобувачем забезпечено дотримання норм законодавства про авторське право, наявні посилання на всі використані джерела, перераховані у списку використаних джерел. Дисертаційна робота виконана самостійно, що підтверджується підписом здобувача на титульній сторінці.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту та оформлення дисертації

Позитивно оцінюючи загальний рівень дисертаційного дослідження Мельничука І. В. та відзначаючи його актуальність, наукову новизну і практичне значення, вважаю за доцільне висловити окремі зауваження та рекомендації, які мають переважно дискусійний характер.

1. У першому розділі дисертації автор здійснив ґрунтовний аналіз понятійно-категоріального апарату та теоретичних підходів до дослідження державно-релігійних відносин. Проте потрібно було детальніше розкрити поняття «державно-релігійні відносини», «державно-церковні відносини», «міжконфесійні відносини», а також окремо поняття «державна», «релігія», «Церква», «конфесія».

2. У другому розділі дисертації значну увагу приділено державній політиці та нормативному забезпеченні у сфері державно-релігійних відносин. Водночас більшої повноти дослідженню надало б ширше висвітлення діяльності Української православної церкви (в єдності з московським патріархатом) у контексті сучасних безпекових викликів, а також аналіз правових механізмів реагування держави на випадки, коли діяльність окремих релігійних структур може суперечити інтересам національної безпеки. Це дало б можливість глибше оцінити ефективність державної політики у сфері захисту свободи совісті та одночасного забезпечення державного суверенітету.

3. У третьому розділі дисертації комплексно проаналізовано роль релігійних організацій у політичних процесах сучасної України та в умовах війни за Незалежність України. Разом із тим, заслуговувало б на окрему увагу більш ґрунтовне дослідження впливу цифрових комунікацій, соціальних мереж та сучасних медіаплатформ на діяльність релігійних організацій, формування громадської думки та розвиток міжконфесійного діалогу.

4. Значний науковий інтерес становить дослідження діяльності релігійних організацій в умовах війни за Незалежність України. Водночас доцільним було б ширше розкрити перспективи післявоєнної трансформації державно-релігійних відносин.

Висловлені зауваження та побажання мають переважно рекомендаційний і дискусійний характер, не впливають на загальну високу оцінку дисертаційного дослідження та не знижують його наукової цінності. Загалом дисертація Мельничука І. В. є самостійною, завершеною науковою працею, виконаною на високому теоретичному та методологічному рівні, а отримані результати мають істотне значення для розвитку політичної науки та вдосконалення державної політики у сфері державно-релігійних відносин в Україні.

7. Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам

Дисертаційне дослідження Мельничука Івана Васильовича на тему «Політико-правові засади державно-релігійних відносин в сучасній Україні» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, що має важливе теоретичне і практичне значення. Робота містить наукову новизну, відповідає спеціальності 052 Політологія та засвідчує наукову зрілість здобувача, його здатність самостійно проводити наукові дослідження на належному рівні.

Дисертаційна робота «Політико-правові засади державно-релігійних відносин в сучасній Україні» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а також вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами). Її автор – Мельничук Іван Васильович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор,

факультету міжнародних

економічних відносин

Державного вищого навчального

закладу «Ужгородський національний університет»

«10» липень 2026 р.

Микола ПАЛІНЧАК

